

АФЕКТИВНЕ ВНУТРІШНЄ МОВЛЕННЯ У НОВЕЛІ "ПАНІКА" АВСТРІЙСЬКОЇ ПИСЬМЕННИЦІ К. ІВАНЧИЧ

The article deals with an affective inner speech and its demonstration in protagonist's mental process that is formed under influence of extraordinary situations. The syntactic and lexical feature of affective inner speech is defined on the base of conducted analysis of Austrian novel of the end of the 20th century.

Key words: affective inner speech, emotion, feeling, positive and negative affect.

Стаття посвячена афективному внутрішньому говоренню у його презентації в ментальному процесі протагоніста під впливом екстраординарних ситуацій. Синтаксический і лексический аналіз афективного внутрішнього говорення осуществлен на основі австрійської новелли кінця 20 века.

Ключевые слова: афективное внутреннее говорение, эмоция, чувство, позитивный и негативный аффект.

Стаття присвячена афективному внутрішньому мовленню і його репрезентації у ментальному процесі протагоніста, що формується під впливом екстраординарних ситуацій. Синтаксичний та лексичний аналіз афективного внутрішнього мовлення здійснено на основі австрійської новели кінця 20 ст.

Ключові слова: афективне внутрішнє мовлення, емоція, почуття, позитивний і негативний афект.

Питання афективного внутрішнього мовлення у мовознавстві комплексно не розглядалося, вивчалось, як правило, внутрішнє мовлення загалом, тобто без диференціації за параметром емоційності. Цьому аспекту увагу приділяли у своїх працях С. Аветисова, К. Кусько, В. Кухаренко, З. Ліщишин, О. Сенічева та ін. Для розуміння афективного внутрішнього мовлення, яке виступає інтегральним поняттям, необхідно залучити міждисциплінарний підхід, оскільки воно функціонує у мисленнєвій діяльності індивіда. Афективне внутрішнє мовлення формується в результаті впливу емоцій, котрі відбивають бурхливий сьогоденний ритм життя, тому проблема статті взаємопов'язана з сучасними науковими розвідками і галузі психології, які й визначають **актуальність** пропонованої статті. Афект у мисленнєвій діяльності мовця не був досліджений з позиції його відображення експресивними синтаксичними засобами, що й становить **новизну** зазначеної проблематики. **Метою** статті є вивчення особливостей вживання експресивних синтаксичних засобів у тексті новели "Паніка" та їх взаємозв'язок із позитивним або негативним афектом внутрішнього промовляння протагоніста.

Афективне внутрішнє мовлення формується в екстраординарних умовах, стресових ситуаціях під впливом емоційного стану індивіда, котрий провокується сигналами, викликаними винятковими обставинами і тому має вивчатися як із лінгвальної, так із екстралінгвальної позицій.

Розвиваючи теорію комунікативних дій Юрген Хабермас, зазначив, що афективність перш за все пов'язується із емоційними станами індивіда, бо вони провокують найпотужніший вибух у його свідомості [1, с. 380]. На думку дослідників, афективне внутрішнє мовлення виявляє "неінтелектуальний" характер, оскільки функціонує під впливом граничних ситуацій [2, с. 15]. Ці критичні ситуації виявляються нестерпними для життя, тому що примушують людину страждати і реагувати певним чином:

1. Обурено, коли людина не має ніякої позиції, визнає себе нездатною. У цьому випадку усі відповіді на питання, адресовані самому собі, про мету, майбутні плани сприймаються неможливими, а спроба звільнення від страждання як безнадійна.

2. Утечею від світу – це стан, при якому домінує цілковита апатія, байдужість, відмова від будь-яких бажань і прагнень. В особи спостерігається тотальна індіферентність.

3. Героїчно, коли людина сприймає стрес і відважується самостійно його побороти. У цій боротьбі вона покладається на себе, тому її внутрішні міркування засвідчують страждання у спробі винайти компроміс [3, с. 234].

Отже, неординарні обставини продукують не тільки страждання, вони здатні викликати інтерес, радість, подив, гнів, відразу, страх, провину. Однак емоції переважно реалізуються і концептуалізуються кластерно, оскільки їх важливою особливістю є амбівалентність, тобто можливість поєднання двох протилежних емоцій за знаком в одне ціле. Вони пронизують "усю ментальну, вербальну, невербальну діяльність людини". У такому ракурсі емоції мають вплив на мовлення людини, зокрема, формують її афективне промовляння у внутрішньомовленнєвому процесі [4, с. 108–109]. На думку В.В. Бойко, емоції – це генетичні програми поведінки, для яких властиві енергетичні властивості, що відрізняються динамікою, інтенсивністю і здатністю трансформуватися, відображаючись у вузькому і широкому значеннях [5, с. 35]. Вузьке значення емоцій – це конкретна форма переживання інформації у даний момент часу, яка виокремлюється ситуативним характером. У широкому значенні емоції виступають у формі особливої форми переживань, в якій репрезентується ставлення людини до предметів, речей, подій, виходячи з того, як вони задовольняють біологічні потреби (їжа, питво, сон, тепло, сексуальні потреби), що мають відношення до фізіологічного і психічного гомеостазу [6, с. 5]. Так, відчуття приємного і неприємного створюють підґрунтя для зародження афекту з різним виявом. Цей результат залежить від реагування людини на події, тому що саме від реакції її організму залежить відображення нею афекту в негативному чи позитивному плані, оскільки афект має два полярних виміри, позначені плюсом і мінусом [7, с. 200].

Однак у німецьких дослідженнях переважною є позиція, яка наголошує на функціонуванні емоції, афекту і почуття у ролі рівноправних понять. Така точка зору підтверджує їхне синонімічне вживання та їхню спроможність замінити одне одного [8, с. 218]. Характерним є те, що поняття емоції – непоширене у німецькому науковому обігу, перевага надається поняттям

афекту і почуттю, тому саме для них характерна висока частотність уживання [9, с. 661–662].

Трактуючи почуття, А. Хальдер наголошує на їхній здатності репрезентувати душевний переживання, котрі асоціюються з емоціями та афектами. Він наголошує на важливості цього явища, оскільки воно виступає основною структурою життя, обумовлюючи його сенс [10, с. 112–113]. На нашу думку, ці поняття нетотожні, бо емоції відбивають лише певний елемент структури такого складного явища як почуття [6, с. 6]. Емоція – це оцінка у формі переживання інформації про зовнішній та внутрішній світ, яка надходить у мозок [6, с. 5]. Почуття – це вища форма відображення, ставлення людини до дійсності з точки зору того, як задовольняються її соціальні потреби (культурні, духовні, особистісні). Почуття мають предметний характер, пов'язані з уявленням або ідеєю про деякий об'єкт. Почуття удосконалюються і, розвиваючись, утворюють ряд рівнів, починаючи від безпосередніх почуттів і закінчуючи вищими, що належать до духовних цілей та ідеалів. Почуття мають історичний характер і залежать від традицій, вірувань, звичаїв конкретного народу, групи чи соціального прошарку суспільства. Мотиви поведінки й діяльності суб'єкта відображаються почуттями, закріпленими у спрямованості його особистості. Почуття, на відміну від емоцій, характеризуються стійкістю та тривалістю [6, с. 6].

Афективність внутрішнього мовлення особи виявляється в результаті емоційного "вибуху", де виникає підґрунтя для функціонування своєрідного афективного мисленнєвого процесу. Особливості цього процесу вивчав Л.С. Виготський, котрий окреслив трактування внутрішньопсихологічної організації процесу породження (продукування) мовлення як послідовність взаємопов'язаних фаз діяльності [11, с. 49].

Одне з ключових положень концепції Л.С. Виготського про взаємозв'язок процесів мислення і мовлення має такий вигляд: "...Центральна ідея може бути виражена у загальній формі: відношення думки до слова є перш за все не річ, а рух від думки до слова і у зворотному напрямку – від слова до думки... Цей потік думок здійснюється як внутрішній через цілий ряд планів... Тому найпершим завданням аналізу, що бажає дослідити відношення думки до слова як рух від думки до слова, є вивчення тих фаз, з котрих складається цей рух, розпізнавання ряду планів, через які проходить думка, що втілюється в слові..." [12, с. 305]. Перша ланка – це мотивація. За твердженням Л.С. Виготського, не варто ототожнювати власне мотиви і "установки мовлення", тобто фіксовані "відносини між мотивом та мовленням". Саме останні і є "невиразне бажання", "відчуття завдання", "намір" [13, с. 163]. Другою фазою є думка, що приблизно відповідає поняттю мовленнєвої інтенції. Третя фаза – опосередкування думки у внутрішньому слові, що відповідає в сучасній психолінгвістиці процесу внутрішнього програмування мовленнєвого вимовляння. Четверта – опосередкування думки у значенні зовнішніх слів або реалізація внутрішньої програми. Безумовно, на погляд ученого, найважливішим механізмом мовленнєвої діяльності, є механізм

осмислення (осмислення мовлення). Цей механізм забезпечує мисленнєвий аналіз як змістовного наповнення мовлення, у першу чергу, так і його структурної організації та мовного оформлення. Механізм осмислення реалізується через аналітико-синтетичну діяльність кори великих півкуль головного мозку – методом залучення усіх основних дій та операцій (порівняння, узагальнення, зіставлення, класифікація, синтез та аналіз). Осмисленню в афективному стані, у першу чергу, підлягає предмет чи явище, що відображаються у внутрішньому мовленні особи [14, с. 28].

Слід зауважити, що афективне внутрішнє мовлення з лінгвістичного погляду має певні особливості, які ми продемонструємо на основі новели "Паніка" сучасної австрійської письменниці К. Іванчич.

У своїй новелі письменниця зображує життя австрійської столиці – Відня – кінця ХХ століття. У центрі уваги постають проблеми, пов'язані з неонацистськими організаціями, які безпосередньо мають причетність до зникнення людей. Вони очолюють " рух " по вбивству тих, кого вони внесли до "чорного" списку. Цей злочасний список має фатальні наслідки для усіх осіб, зазначених у ньому. Неонацисти розчищають шлях для своєї діяльності, звільняючись таким страшним чином від людей, котрі їм можуть створити певні проблеми. Так, робота головної героїні новели Аманди пов'язана із статистикою осіб, які пропали як здавалося усім оточуючим без поважних на то причин. Такий дивний збіг обставин примушує Аманду замислитись над цією винятково кричущою ситуацією. Жінка зіставляє демографічні й соціологічні статистичні дані і не в силах збагнути, куди зникають без сліду іноземці, безпритульні, жінки і молодь. Ця думка непокоїть героїню, оскільки зникнення людей – це проблема, яка становить сутність її роботи і вона мусить над нею міркувати. Її особисте життя демонструє повний безлад, вона абсолютно розкута з усіма чоловіками, і сенс її приватного життя становить переважно секс.

Відбиток на її нелегку долю мало її дитинство. Розповідаючи про своїх батьків, героїня зазначає походження свого батька, котрий був циганом і дуже специфічною особистістю. Коли Аманді було чотирнадцять років, він її звалтував і відтоді її життя пішло шкереберть. Природно, що цей аморальний факт зламав її і став запорукою нескінченних сексуальних пригод. Таким чином, у неї зародилась образа і водночас почуття помсти до чоловіків, котрі дозволяють собі непристойні вольності. Засуджуючи чоловіків, вона усвідомлює свою порочну сутність, яка вже не здатна реанімуватися ні за яких обставин. Так, маючи розмову з Янсі і Педро, котрі бажають бути вільними і робити що завгодно, виправдовуючи вбивць людей, героїня припускає думку про інтимні стосунки з цими молодиками. Ці міркування призводять її до афективного позитивного внутрішнього мовлення, вираженого апозиопезисом, частково незв'язаними реченнями, граматичним паралелізмом: *Oder er ist ganz anders...Es muß wunderschön sein. Warum ausgerechnet diese beiden, das weiß ich nicht. Eigentlich haben mich die Jungen nie gereizt. Aber die hier sind anders. Ich bin neugierig, nach langer Zeit wieder neugierig* [15, с. 122–123]. *Laß sie in ihren*

Tod rennen... Sie stecken mich an, sie machen mich unruhig. Sie bringen mein Leben durcheinander; та апозіопезисним окличними реченням: *Sie sind widersprüchlich und sie bringen mich dazu, mir selbst zu widersprechen... das ist doch wunderbar!* [15, с. 123].

Хоча вона й усвідомлює причетність Янсі і Педро до випадків убивства, зокрема, їхню можливу участь у кровавій розправі з поліцейським на Дунайському острові. Її припущення виражено у внутрішньому промовлянні в стані вже негативного афекту, відображеного риторичними питаннями: *Donauinsel, Wohnen am Wasser, wie es sich für Piraten gehört? Ob Pedro etwas damit zu tun hat?* [15, с. 114].

У хаотичний, безладний вирій подій раптово вривається знайомство з молодим юнаком, Альфредом, котрий, як їй стало відомо пізніше, був братом неонациста. Він виконував настанови брата про відшукування тих людей, котрих вони мали вбити. Альфред увійшов у довіру до Аманди і почерпнув від неї усю наявну інформацію про зниклих без сліду людей. Розуміючи намір знайомих парубка, убити її, вона відчуває приголомшеність, надзвичайну емоційну напругу, афект, який відбивається у її внутрішньому мовленні. Адже у фатальному списку наступна вона, Аманда. І це стало можливим завдяки її знайомому, Альфреду, тому що він проклав убивцям шлях до неї. У такий спосіб, афективне внутрішнє промовляння жінки відбиває афект із знаком "мінус". Вона усвідомлює, щодо її смерті скінхеди висунуть аргументований доказ. Їхню хитрість Аманда констатує в афективному міркуванні апозіопезисом: *Abtreibungen...das fehlende Merkmal in der Statistik ...* [15, с. 129–130].

Особливою формою негативного афективного розмірковування головної героїні є процес пропускання через власну свідомість в останній момент свого життя слів приятеля Макса про її можливу смерть. Це страхіття героїня відображає еліптичним апозіопезисом у вигляді окличного речення, репрезентуючи повтор однакових голосних в лексемах: ... *DRIIINGEEEND ... CIAAAOOO!* [15, с. 130]. Залученням такого прийому письменниці К. Іванчич показує відхід від життя головної дійової особи.

Отже, афективне внутрішнє мовлення Аманди відображено у новелі "Паніка" своєрідними синтаксичними засобами (апозіопезис, еліпсис, риторичні питання, потроєння голосних, графічне виділення: написання слів великими літерами), що відбивають експресію внутрішнього промовляння, позитивність чи негативність афекту у певній ситуації.

Література

1. *Habermas J. Theorie des kommunikativen Handelns / Jürgen Habermas. – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1981– 534 s.*
2. *Петухов В.В. Психология мышления: Учебно-методическое пособие для студентов факультетов психологии гос. университетов / Валерий Викторович Петухов. – М.: Изд-во МГУ, 1987. – 90 с.*
3. *Ясперс К. Психология світоглядів / Карл Ясперс. – К.: Юніверс, 2009. – 464 с.*
4. *Шамаева Ю.Ю. Концептуальна основа языка эмоций как знание матричного формата / Юлия Юрьевна Шамаева // Вісник Харківського Національного Університету. – 2011. – № 954. – С. 107–114.*
5. *Бойко В.В. Психоенергетика / Виктор Васильевич Бойко. – СПб.: Питер, 2008. – 416 с.*

6. *Писоцький В.П.* Емоційно-вольова сфера особистості: Навчально-методичний посібник для студентів педагогічних вузів / В.П. Писоцький, А.М. Горянська. – Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2006. – 63 с.
7. Allgemeine Psychologie / Jochen Müsseler [Hrsg.]. – Berlin, Spektrum Akademischer Verlag, 2008. – 820 s.
8. Dorsch Psychologisches Wörterbuch / Hartmut Häcker [Hrsg.]. – Bern, Göttingen, Toronto, Seattle: Verlag Hans Huber, 1998. – 1166 s.
9. Europäische Enzyklopedie zu Philosophie / Hans Jörg Sandkühler [Hrsg.]. – Hamburg: Felix Meiner Verlag, 1990. – 982 s.
10. *Halder Alois.* Philosophisches Wörterbuch / Alois Halder. – Freiburg, Basel, Wien: Herder, 2000. – 448 s.
11. *Леонтьев А.А.* Основы психолінгвістики / Алексей Алексеевич Леонтьев. – [3-е изд.]. – М.: Смысл, СПб.: Лань, 2003. – 287 с.
12. *Выготский Л.С.* Мышление и речь / Лев Семенович Выготский. – [Изд. 5, испр.]. – М.: Изд-во "Лабиринт", 1999. – 352 с.
13. *Выготский Л.С.* Собрание сочинений в 6 т. Т. 1. Вопросы теории и истории психологии / Лев Семенович Выготский. – М.: Педагогика 1982. – 488 с.
14. *Глухов В.П.* Основы психолінгвістики: Учебное пособие для студентов педвузов / Вадим Петрович Глухов. – М.: Астрель, 2005. – 351 с.
15. *Ivancsics K. Panik / Karin Ivancsics.* – Wien: Fama, 1990. – 133 s.

References

1. *Habermas J.* Theorie des kommunikativen Handelns / Jürgen Habermas. – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1981– 534 s.
2. *Petuchov V.V.* Psychologija myšljenja: Učebno–metodičeskoe posobie dlja studentov fakul'tetov psihologii gos.universitetov / Valerij Viktorovič Petuchov. – М.: Изд-во MGU, 1987. – 90 s.
3. *Jaspers K.* Psychologija svitogljadiv / Karl Jaspers. – К.: Junivers, 2009. – 464 s.
4. *Šamaeva Ju.Ju.* Konceptual'naja osnova jazyka emocij kak znanie matričnogo formata / Julija Jur'evna Šamaeva // Visnik Charkivsk'ogo Nacional'nogo Universitetu. – 2011. – № 954. – S. 107–114.
5. *Bojko V.V.* Psichoenergetika / Viktor Vasil'evič Bojko. – SPb.: Piter, 2008. – 416 s.
6. *Pisoc'kij V.P.* Emocijno-vol'ova sfera osobistosti: Navčal'no – metodičnij posibnik dlja studentiv pedagogičnih vuziv / V.P. Pisoc'kij, A.M. Gorjans'ka. – Nižin: Vid-vo NDU im. M.Gogolja, 2006. – 63 s.
7. Allgemeine Psychologie / Jochen Müsseler [Hrsg.]. – Berlin, Spektrum Akademischer Verlag, 2008. – 820 s.
8. Dorsch Psychologisches Wörterbuch / Hartmut Häcker [Hrsg.]. – Bern, Göttingen, Toronto, Seattle: Verlag Hans Huber, 1998. – 1166 s.
9. Europäische Enzyklopedie zu Philosophie / Hans Jörg Sandkühler [Hrsg.]. – Hamburg: Felix Meiner Verlag, 1990. – 982 s.
10. *Halder Alois.* Philosophisches Wörterbuch / Alois Halder. – Freiburg, Basel, Wien: Herder, 2000. – 448 s.
11. *Leont'ev A.A.* Osnovy psiholingvistiki / Aleksej Alekseevič Leont'ev. – [3-е изд.]. – М.: Смысл; СПб.: Лань, 2003. – 287 с.
12. *Выготский Л.С.* Мышление и речь / Лев Семенович Выготский. – [Изд. 5, испр.]. – М.: Изд-во "Лабиринт", 1999. – 352 с.
13. *Выготский Л.С.* Собрание сочинений в 6 т. Т. 1. Вопросы теории и истории психологии / Лев Семенович Выготский. – М.: Педагогика 1982. – 488 с.
14. *Глухов В.П.* Основы психолінгвістики: Учебное пособие для студентов педвузов / Вадим Петрович Глухов. – М.: Астрель, 2005. – 351 с.
15. *Ivancsics K. Panik / Karin Ivancsics.* – Wien: Fama, 1990. – 133 s.